

Marela Skalicki-Hercezi

NEKA RAZMATRANJA O OSNOVNIM PRINCIPIMA TEORIJE KOMUNIKACIJA

Njezin utjecaj u nastavi tehničkog engleskog jezika s kratkim osvrtom
na upotrebu pasivnih konstrukcija

Lingvisti su donedavna činili zaseban svijet humanista, striktno odvojen od prirodnih znanosti, te mi se čini da je generacija nastavnika stranih jezika koja je završila studij pred više od dvadesetak godina u određenom smislu zatečena razvojem moderne, i teoretske i primijenjene lingvistike od N. Chomskog nadalje, s obzirom na velik utjecaj koji na lingvistiku ima teorija komunikacija, jedna od osnovnih grana kibernetike.

Promatrajući fenomen iz tog aspekta, odnosno iz određene vremenske distance, moramo osjetiti veliko značenje tog utjecaja za koji proučavanje jezika nije više, kao što je bilo nekada, u stanovitom smislu, predmet »larpur-lartizma« i apstrakcije, već se promatra kao bilo koji razvojni proces u prirodi, nauci ili tehnologiji. Jedna je, naime, od osnovnih postavki kibernetike da u prirodi, samom čovjeku, u ljudskom djelovanju i društvu postoje neka zajednička svojstva. Čovjek otkriva te zakonitosti ponašanja prirode i organizira ih svrsishodnim upravljanjem koje funkcionira na bazi primanja i odašiljanja potrebnih poruka.

Dakle, taj novi pristup jeziku, pristup s kibernetičkog stanovišta, odnosno sa stanovišta same jezgre te najmlađe i sveobuhvatne nauke, tj. teorije komunikacija na područje lingvistike, stavlja i proučavanje jezika na bazi određene matematičke logike i procesa upravljanja uz bok tehnologiji, odnosno bilo kojem sistemu upravljanja.

Iako već pri najelementarnijem razmatranju principa moderne lingvistike ne možemo zanemariti bitne postavke kibernetike, ubrzo postajemo svjesni da je zapravo neki dio tih postavki gotovo oduvijek postojao u našoj podsvijesti i da je bio potreban samo jedan impuls da bi to »nesvjesno« ponašanje postalo »svjesno«, tj. upravljivo. I sam »otac« kibernetike (nazvao ju je prema grčkoj riječi »kybernao« = kormilarim) Norbert Wiener¹ kaže da kibernetika

¹ Norbert Wiener, američki matematičar, objavio je 1948. g. *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*.

nije nova nauka. Ona je prema definiciji njezina stvaraoca nauka o upravljanju i vezi među procesima i sistemima svake vrste.²

Kibernetika nije nastala slučajno, nego je rezultat cjelokupnog razvoja nauke, spoznaje i novih pristupa znanstvenom mišljenju.

Naime, pored odvajanja znanstvenih oblasti, odvija se i obrnuti proces — njihovo prožimanje, integracija u jedinstveni znanstveni pogled na svijet i izrada jedinstvenih znanstvenih metoda. Kibernetika je tako prevladala usku specijaliziranost znanstvenih disciplina matematike, fizike, logike, lingvistike, biologije, automatizacije, elektronike, psihologije i sociologije, i okupila ih na suradnju. No ona ih proučava samo s jednog aspekta, tj. s aspekta upravljanja i veze.

Kibernetika je nauka o upravljanju i vezi, kao što kazuje prvi dio Wienerove definicije. Upravljanje pak i veza nisu zapravo ništa drugo nego prijenos, obrada i čuvanje informacija.³ Znači, kibernetika je u naše poimanje svijeta unijela novu komponentu, informaciju, pored materije i energije. Ona prilazi pojavama i njihovu proučavanju sa stanovišta ponašanja. Nju ne zanima materijalna strana objekta — stroj, živi organizam, društvo, kao ni energetske promjene koje se u njima zbivaju. Kad se sve to izuzme, ostaje struktura i ponašanje sistema, tj. funkcija. Prema tome, jezik promatran sa stanovišta komunikacije⁴ ne pojavljuje se više kao odvojena disciplina, nego samo kao jedan vid drugih disciplina, pa se, dakle, mora promatrati kao dio veće strukturalne cjeline u koju su uključeni biološki, psihološki i fizički faktori.

Lingvistiku možemo promatrati kao jedan dio teorije komunikacije, jer je njezin predmet najviši tip komunikacije — društvena komunikacija pomoću prirodnog jezika. S kibernetikom lingvistika proučava prijenos, obradu, čuvanje i korištenje jezične informacije. Teoretske postavke, kao i praksa teorije informacija, odnosno komunikacija djelomično se podudaraju s otkrićima lingvista pa im na taj način daju čvršće osnove, a također ukazuju i na neka još neobrađena lingvistička područja.

Teorija informacija dala je lingvistici mogućnost da se služi njezinim rezultatima, dobivenim u istraživanju nejezičnih informacija, a to je dovelo do nove etape u razvitku lingvistike. Danas više ne možemo naći ni najosnovniji udžbenik lingvistike koji ne govori o teoriji komunikacija (obavijesna teorija). U tom prodiranju kibernetike u lingvistiku najznačajniju ulogu odigrali su i najveći lingvisti današnjice, kao Chomsky, Jakobson, Martinet, a u nas Katičić.

Matematičku lingvistiku možemo već danas smatrati jezgrom suvremene nauke o jeziku. Međutim, moramo isto tako biti svjesni i činjenice da jezik sadržava brojne varijable koje se ne mogu, pa vjerojatno se nikad i neće moći mjeriti, odnosno pretvoriti u matematske modele i algoritme — upute za rad. Lingvisti su jasno uočili da automatsko preuzimanje elemenata iz teorije informacija, odnosno komunikacija ne može ni u kom slučaju biti uvijek i zadovoljavajuće rješenje jezičnih problema.

² Pojam proces uključuje radne, fizičke, kemijske, tj. procese koji se zbivaju u sistemima ili među sistemima. Ovi mogu biti razni tehnički uređaji, ali i radne zajednice, te društveni, ekonomski i biološki organizmi.

³ Informacija je sve ono što daje podatke ili saopćenja o nekoj činjenici ili o nekom događaju.

⁴ Komunikacija je izmjena informacija među živim bićima.

Ako se proučava prijenos, obrada, čuvanje i korištenje informacije s gledišta kibernetike, onda je primarna količina informacija, a misaoni sadržaj informacije — obavijesti⁵ određuje naša svijest. L. Brillouin smatra informaciju apsolutnom veličinom, koja ima istu brojčanu vrijednost za svakog korisnika, dok čovjekovo ocjenjivanje informacije smatra relativnom veličinom, koja ima različito značenje za različite korisnike, što ovisi o njihovoj sposobnosti da prime informaciju, da je obrade i iskoriste. Iz velike količine informacija odabiremo one koje su bitne i općenite. Izostavljanjem sporednog sažetost informacije raste. Zgusnutom informacijom ističemo strukturu i funkciju predmeta ili pojave, dajući ono bitno u zgusnutom obliku. U pismenoj komunikaciji imaju pri tom važnu ulogu pregledi, grafikoni, zbirke, tablice, kratka objašnjenja i sažeci.

Mogućnost korištenja kibernetike na području pedagogije jest u tome što se na učenje i odgoj može gledati kao na određeni tip upravljanja, uglavnom kao na upravljanje pri formiranju i razvoju psihičkih procesa i ličnosti učenika. To se može smatrati kibernetičkim procesom, a iz toga proističe i odnos kibernetike i pedagogije. To, međutim, ne znači da se teorija učenja može zamijeniti kibernetikom. Učenje ima svoje specifičnosti i zakonitosti, koje se ne mogu iscrpiti kibernetičkim pristupom, ali, s druge strane, moramo znati da analiza procesa poučavanja i odgoja kao procesa upravljanja dopušta da se otklone neki nedostaci u pedagoškoj teoriji i praksi, npr.

- nastava promatrana s kibernetičkog stanovišta omogućuje bolje razumijevanje tog kompleksnog procesa;
- kibernetički pristup olakšava praktičan rad u nastavi;
- kibernetičke postavke vode do racionalizacije nastavnog procesa.

Znači, nakon konvencionalnih metoda koje su se odnosile na organizaciju nastave i racionalizaciju nastavnog procesa, sad se poduzimaju slične mjere, samo promatrane s kibernetičkog stanovišta. Pritom moramo napomenuti da je već Aristotel jasno uočio da izvršenje određenog zadatka zavisi o ispunjenju dvaju uslova:

1. pravilnog utvrđivanja konačnog cilja
2. pronalaženja odgovarajućih sredstava koja vode konačnom cilju.

Ako je konačni cilj nastavnog rada da su čvrsto usvojene informacije znanje pripremljeno za primjenu i spremno da intervenira u svakodnevnim situacijama života i rada, onda učenik mora znati samostalno primijeniti svoja znanja i usvojene informacije upotrebljavati s razumijevanjem.

Shodno tome, zadatak je nastavnika tehničkog stranog jezika vođenje studenta pri povezivanju ranije stečenog jezičnog znanja s njegovim profesionalnim interesima ili sa specijaliziranim područjem studija, tj. poučavanje kako se komunikacija na području struke realizira kroz medij stranog jezika. To znači da se prvenstveno moraju odrediti zadaci koje naš student mora izvršavati u društvu, jer je svaka uloga u društvu povezana i nizom određenih jezičnih funkcija kojima treba ovladati.

Ako, dakle, u nastavi stranog tehničkog jezika pripremamo studenta za sudjelovanje u nekoj drugoj jezičnoj grupi, neprihvatljiv ili neadekvatan jezik spriječit će njegovo zadovoljavajuće komuniciranje s ostalim članovima te

⁵ Obavijest je informacija s određenom semantikom koju ljudi izmjenjuju između sebe.

zajednice. To znači: ako se u našem konkretnom slučaju radi o inženjeru strojarstva koji će komunicirati s nekom drugom jezičnom grupom, onda nastavnik tehničkog stranog jezika mora izabrati one karakteristike jezika, strukturalne, a napose funkcionalne, koje su neophodne za taj dotični oblik komunikacije.

U tom, naglašeno upravljivom nastavnim procesu, značajnu ulogu ima i motivacija, jer je student vrlo često izložen utjecaju strane tehničke literature kojom se mora služiti u stručnom dijelu studija. To nužno posizanje za stranom literaturom (u toku studija radi se prvenstveno o tekstovnoj komunikaciji), što znači razumijevanje potrebnih informacija i obavijesti, to je onda u danom momentu i jedan od osnovnih i najsnažnijih oblika motivacije.

Činjenica da su studenti tehničkih nauka pri stjecanju znanja primjenljivi za srodne mentalne procese koje primjenjuju i u svojem studiju (npr. matematičko-logički način razmišljanja), navodi nastavnika da ih u određenim granicama mogućnosti primjenjuje i u nastavi tehničkog stranog jezika.

Kako još ne postoji potpun i prikladan opis funkcionalnog korištenja jezika, potrebno je da student bude što više izložen utjecaju jezika u određenoj funkciji (npr. stručna literatura na engleskom jeziku iz područja strojarstva) da bi se postigla studentova motivacija i kreativnost u smislu tvorbe rečenica koje nije nikad prije čuo, a koje izvorni govornik (native speaker) može odmah razumjeti. Znači, ne radi se samo o tome da se proizvode rečenice koje su gramatički korektne, nego je isto tako važno da one budu u skladu s određenim kontekstom u kojem se upotrebljavaju, tj. gramatička »competence« mora biti u skladu s komunikacijskom »competence«. Drugim riječima, riječima kibernetike, odnosno teorije informacija, ovdje se radi o kôdu,⁶ odnosno o njegovoj upotrebi. Pri tome je sam kôd apstrakcija, dok je njegova upotreba konkretna.

Razlika među kodovima je u tome što neki jezični oblici pripadaju nekom kodu, a drugi ne. Prema Jakobsonu⁷ tehnički jezik možemo promatrati kao potkod u okviru općeg jezičnog koda. Kad se, međutim, radi o upotrebi pojedinog koda, odnosno potkoda, onda postoji samo manja ili veća vjerojatnost da će se neki jezični oblik pojaviti u određenoj jezičnoj funkciji. Oni oblici za koje postoji velika vjerojatnost da će se pojavljivati u stanovitim jezičnim situacijama nazvani su jezičnim »markerima«.

U našem konkretnom slučaju — tehničkom engleskom jeziku (ESP — English for Special Purposes) jedan od najeklatantnijih markera je učestala pojava pasivnih konstrukcija.

Samo letimičan pogled na nekoliko tehničkih tekstova pokazat će razmjerno veliku učestalost glagola u pasivu (gotovo 40%). Ako je gramatička forma jezika usko povezana s funkcionalnim korištenjem, onda je i tako velik postotak pasivnih konstrukcija, i to u većini slučajeva »agentless« rečenica, u tehničkim tekstovima sasvim jasan. Naime, u tehnici se pretežno izmjenjuju razni vidovi informacija, opisuje se i definira, česta su stanja promjena i pokreta, a vršilac radnji je gotovo redovito nepoznat ili nevažan, odnosno samo impliciran tekstom.

⁶ Martinet 1967, poistovjećuje pojam koda s jezikom, a govor s porukom (message).

⁷ Jakobson je 1966. prvi uočio koliko se teorija informacija podudara s njegovim fonološkim istraživanjima.

Studenti u većini slučajeva posjeduju sasvim formalno znanje o pasivu, o sintaktičkom obliku i prebacivanju aktivne rečenice u pasivnu i obrnuto, što je u našem potkodu funkcionalno sasvim neprihvatljivo, a osim toga svaka pasivna rečenica nema i odgovarajuću aktivnu rečenicu i vice versa. Kad se radi o funkcionalnoj primjeni pasiva, onda studenti gotovo redovito zakažu jer im nije sasvim jasno kad se pasivna konstrukcija konkretno upotrebljava. Da bi se postigla funkcionalna primjena, ponašanje studenta mora postati svjesno, tj. upravljivo. Kako je zadatak, odnosno cilj nastavnika stranog jezika da od studenta učini »izvođača« određenih uloga u nekoj drugoj socijalnoj i jezičnoj zajednici, onda je jedan od osnovnih faktora pri realizaciji tog zadatka da programi nastave stranih jezika ne sadrže samo listu jezičnih oblika koji se moraju naučiti nego da se napose uzmu u obzir slijedeće činjenice:

- a) prednost imaju oni jezični oblici koji su više zastupani u određenoj socijalnoj i jezičnoj zajednici s kojom u konkretnom slučaju naš student mora komunicirati;
- b) funkcionalno korištenje tih, u stanovitom smislu izdvojenih jezičnih oblika u tematski sasvim određenom kontekstu.

Ako, dakle, jezik promatramo sa stanovišta teorije informacija, tj. njegove funkcije, odnosno upotrebe, određivanje faktora koji odlučuju o prioritetu upotrebe jedne jezične konstrukcije u odnosu prema drugoj, još uvijek predstavlja za primijenjene lingviste određeni problem u praksi.

Pri upotrebi pasivnih konstrukcija u *tehničkom* engleskom jeziku možemo konstatirati da je u tom konkretnom slučaju najosnovnija funkcija pasiva njegovo svojstvo tvorbe »agentless« rečenica. Praćenjem tehničkih tekstova uočila sam da kod gotovo četiri petine rečenica u pasivu nije naznačen vršilac radnje pa se na taj način »by«-izraz ne može više potpuno smatrati integralnim dijelom pasivne rečenice.

Kako se pretpostavlja da su aktivne rečenice fundamentalnije od pasivnih, one stavljaju u fokus izvođenje radnje, a isto tako i vršioaca tih radnji i prema tome je on od bitnog značenja u rečenici. Međutim, u tehničkom tekstu vršilac radnje je u većini slučajeva sasvim sporedan, pa je to i razlog što se u tehničkim tekstovima nalazi tako velik broj »agentless« rečenica.

Od tri stotine nasumce odabranih, analiziranih rečenica (iz tehničkog teksta) samo je u 3,67% rečenica označen »neživi« (inanimate) vršilac radnje. Npr.:

(1) *Oxidation productes are earried away by the exhaust gases.*

3. Što se tiče upotrebe pasiva s naznačenim »živim« (animate) vršiocima radnje, takve vrste rečenica nalazimo u znatnom broju u stručnim časopisima u kojima se nalaze kraće obavijesti o novim proizvodnim dostignućima pojedinih poduzeća. Čini se da u tim slučajevima pasiv dobiva određenu stilističku funkciju budući da se nalazi u specifičnom kontekstu. Naime, pomicanjem »agenta« na kraj rečenice (2) i (3) pažnja se čitaoca više usmjeruje na nj, dok se na početku rečenice nastoji privući pažnja na radnju koju će »agent« izvršiti. Na taj način čitalac je prisiljen da zainteresiran događajem na početku rečenice bolje zapamti i »agenta« koji se nalazi na kraju rečenice.

Npr.

(2) *What is claimed to be the most advanced and sophisticated computer system available in the world has now been introduced to the British Market by Honeywell Information Systems, Brentford, Meddlessex.*

(3) *Efforts to introduce cemented carbide into wider range of engineering applications are being made by Sandvik through its British manufacturing facilities at Halesowen and Acton.*

Već smo konstatali da je najosnovnija funkcija pasiva njegova sposobnost tvorbe »agentless« rečenica. Budući da se taj jezički marker napose često pojavljuje u tehničkom tekstu, neophodno je da studenti njime potpuno ovladaju, ali, napose u ovom slučaju, vrlo se često kod studenata susrećemo s činjenicom da je gramatička kompetentnost u suprotnosti s funkcionalnom kompetentnošću. Međutim, ako kao osnovne jedinice funkcionalnog jezika više ne promatramo riječ ili rečenicu sa stanovišta forme, već njezinu funkcionalnu vrijednost, tada u komunikacionom procesu student ima više mogućnosti upotrebe jezika na onaj način koji odgovara kontekstu.

Da bi taj proces komunikacije određenog koda, odnosno potkoda, konkretno tehničkog engleskog jezika, bio zadovoljavajući i da bi student mogao korektno komunicirati, potrebno je da mu se u tome pomogne na što jednostavniji način iako ne postoji sveobuhvatno jedinstveno pravilo za upotrebu pasiva, odnosno aktiva.

Iz slijedećih postavki koje karakteriziraju funkcionalnu upotrebu pasiva u tehničkom engleskom jeziku možemo zaključiti:

1. pasivne konstrukcije mogu tvoriti samo prelazni glagoli;
2. kod pasivnih rečenica bez naznačenog vršioaca radnje vršilac radnje nije specificiran, ali je njegovo postojanje semantički implicirano;

Npr.

(4) *Air is blown through the molten iron.*

3. broj pasivnih rečenica sa naznačenim »neživim« vršiocem radnje u tehničkom engleskom jeziku je relativno vrlo malen, što dokazuje da »by«-izraz nije sam po sebi bitan dio rečenice;

4. pasivna rečenica ne izražava u tolikoj mjeri samu radnju, već više naglašava odnos koji postoji između radnje i »medija« koji je podvrgnut toj radnji, odnosno prikazuje događaj pretežno sa stanovišta dovršenja radnje, a ne njezina početka;

Npr.

(5) *Many uses of computers are found in modern industry.*

5. »dummy-subject pronoun 'we'« i relativno mnogo rjeđi 'you' upotrebljavaju se ponekad u aktivnim rečenicama umjesto bezličnog (impersonal) pasiva, i to uglavnom u usmenoj komunikaciji pri izmjeni tehničkih obavijesti.

Takve aktivne konstrukcije možemo naći i u pismenoj komunikaciji u tehničkim tekstovima namijenjenim čitaocima nižeg stupnja tehničkog obra-

zovanja, dok se u tehničkim tekstovima namijenjenim krugu čitalaca višeg stupnja tehničkog obrazovanja aktivne konstrukcije tog tipa vrlo rijetko pojavljuju. Iz navedenog slijedi da je »we« nespecificiran u aktivnoj rečenici, tj. u najširem smislu znači »people«, dok »you« ima nešto uže područje značenja, tj. »reader« ili »listener«.

(6) *When we speak of the »hardness« of a metal, we refer to the degree to which it resists penetration. We test this quality on machines which we use to force other objects of known hardness into the test piece at known pressures. Hardness testing is inexpensive, can be done quickly and easily, and what is also very important, is a non-destructive test. Though we won't go into detail, you should be aware of the fact that there are three major hardness tests: Brinell, Rockwell and the Shore Sclerechope.*

U nadi da će ovaj kratak pregled možda omogućiti malo jasniji uvid u određenu problematiku nastave tehničkog engleskog jezika, možemo na kraju, a u skladu s prethodno iznesenim postavkama o upravljivosti nastavnog procesa, formulirati algoritam funkcionalnog korištenja pasiva u tehničkom engleskom jeziku:

1. utvrdite da je glagol o kojem se radi prelazan;
2. rečenica je »agentless«, što je implicirano pod pojmom »agent«;
3. pokažite na primjeru odnos između radnje i »medija«;
4. obrazložite stilističku upotrebu pasivne rečenice s »by«-izrazom;
5. ilustrirajte primjerom upotrebu »dummy-subject pronoun« »we«.

LITERATURA :

1. BOBER JURAJ, 1970. *Stroj, čovjek, društvo* (Kibernetika), Naprijed, Zagreb.
2. BYRNE D. 1966. *Teaching the Passive, English Language Teaching*, Oxford University Press.
3. CORDER PIT S. 1973. *Introducing Applied Linguistics*, Penguin Education, London.
4. THE ENGINEER. *The Weekly for Engineering Management*, London.
5. JENNI B. CLYDE, *Basic Metallurgy*, Vol. 1, American Foundrymen's Society Training and Research Institute.
6. LANGACKER W. Ronald and Pamela Munre. 1975. *Passives and Their Meaning*. Language, Vol. 51/№ 4, Linguistic Society of America.
7. LYONS JOHN. 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press.
8. MCGRAW-HILL, *Encyclopedia of Science and Technology*, 1960. McGraw-Hill Book Company.
9. MEYER GERHARD 1965. *Kibernetika i nastavni proces*, Školska knjiga, Zagreb.
10. *New Horizons in Linguistics*, 1970. Edited by John Lyons. Penguin Books, London.
11. SLAGER R. WILLIAM 1973. *Creating Contexts for Language Practice*, English Teaching Forum, USA.

12. STEELMAKING. 1967. *The Scientist Speaks*, BBC, London.
13. ŠKARIĆ IVO, 1973. *Kibernetika i jezik*, *Suvremena lingvistika* 7—8/1973, Zagreb.
14. ŠKILJAN DUBRAVKO. 1975. *Lingvistika i obavijesna teorija*, *Suvremena lingvistika*, 11/1975. Zagreb.

Agneza Šimunović

VEZE IZMEĐU SLUŠANJA, GRAMATIKE, PISANJA I FONETIKE U UČENJU STRANOG JEZIKA

Učenje stranog jezika je vrlo složen i mukotrpan proces i za učenika i za učitelja, ako mu se pristupa iole ozbiljno. Stoga taj proces nastojimo olakšati učeniku bar u početnoj fazi. Jedan od pokušaja olakšavanja jest u samom početku globalni pristup jeziku, što će reći serviranje govornih struktura datog jezika u vidu većih cjelina, samostalnih ritmičkih grupa, rečenica, riječi-rečenica i sl., ali ne u manjim elementima od toga. Te strukture proizlaze iz određene situacije, koja ih uvjetuje, pa učeniku nije potrebno gramatičko-analitičko razumijevanje svake pojedine riječi, jer je njihov smisao jasan iz cjeline, iz intonacijsko-ritmičkog modela strukture i iz konteksta, a sve je to stalno prisutno u audio-vizuelnim metodama.

Skлонost k upotrebi globalnog, zadanog, u početku učenja vrlo je naglašena, jer je nužna. Ona proizlazi iz potrebe da se zbrka, koja postoji u početku svakog učenja, što prije sredi, a globalnost predstavlja najlakši put za takvo sređivanje. I memorija lakše prima globalno u samom početku, jer je prazna i nije opterećena na planu učenja stranog jezika. Nema još asocijacija ni transfera koji bi smetali, jer bi nametali kompariranje s već poznatim i tako kočili proces učenja, pa globalan način prezentiranja, prezentiranja u blokovima nekih osnovnih govornih cjelina učeniku, predstavlja vrlo efikasan put. Zbog takvog primanja učenikima se čini da se u početku mnogo više nauči i brže napreduje, a da se kasnije stagnira te da čitav taj proces sporije teče. Kasnije je međutim samo takvo prezentiranje nemoguće i neefikasno.

No već i nakon manjih uskladištenja učenik želi praviti selekciju onoga što zna, želi srediti svoje znanje na način kako to njemu i njegovim mogućnostima odgovara, želi ga uklopiti u jedan sustav. Ta skлонost k izboru i sustavu i potreba za njima, čim su oni mogući, leži u osnovi funkcioniranja naših osjeta i prisutna je na svim nivoima učenja, te je ne smijemo zanemariti ni na samom početku. Učenik veoma brzo počinje tražiti svoj izraz, teži k svojevrsnom individualnom stvaranju i kad mu želimo pomoći izrazom, koji poznaje iz gradiva, jer mislimo da ga je zaboravio te da upravo njega traži, iznenađuje nas odgovorom koji odbija pomoć: »Znam ja to, ali htio sam reći ovako.«

Ne zadovoljava ga više globalnost ni zadanost, on ih lomi i traži svoj izraz. To su već prvi začeci analize, za kojom će se potreba sve češće i sve intenzivnije javljati, pa je moramo prihvatiti i kanalizirati, a ne gušiti. Čim je učenik ra-